

Zárójelentés az OTKA T 42001 számon támogatott munkálatról:

A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16-17. században

A teljesítés

A pályázatban adatbázis felállítását vállaltuk. Honlapot és az adatok internetre helyezését feltételesen ígértük. Az adatbázis elkészült; feltöltését megkezdtük, bármikor folytatható. A honlap is megvan. Egyelőre részint építés alatt áll, de az adatok és az arisztokráciára vonatkozó információk nagy része hozzáférhető rajta. Az adatgyűjtéshez használt források jegyzékét tartalmazza. A honlap címe: <http://archivum.piar.hu/arisztokrata/>

Vállaltuk konferencia rendezését. Ezt 2007. április 20-án megtettük. Az előadók magyarországi és erdélyi kutatók voltak. Szövegeik folyamatosan jelennek meg. Az összejövetel élénk szakmai érdeklődést keltett. Az OTKA munkálat részvevőinek közvetlen kollegáin kívül hazai, szlovákiai, romániai levéltárak, múzeumok, egyetemek munkatársai vettek részt. Jó vita alakult ki, ami azt bizonyítja, hogy a munkálat témája időszerű, és azt a reményt kelti, hogy eredményeit a továbbiakban más munkálatok hasznosítani fogják.

A zárójelentés Közlemények rovatában feltüntetett publikációk tulajdonképpen túlmennek a vállaláson.

A következtetések

A pályázatban felvetett hipotéziseink igazolódtak. Abból a megfontolásból indultunk ki, hogy az „elit”-nek a nemzetközi tudományosságban minden korszakra vonatkozóan lebegtetve használt fogalma szűkíthető. Itt hozzátesszük: az elit fogalma valószínűleg időben és térben változik, illetve változott. A 16-17. századi Magyarországon folyó kutatásokhoz a szűkítés sokféle lehetősége kínálkozott. Ki lehetett volna választani például az országos- és udvari méltóságok viselőit; esetleg csak az egyik vagy a másik csoportjukat, a főispánokat, a főpapokat, egyes főpap csoportokat és még sok más társadalmi egységet. Ezek azonban mind időszerűtlen megoldások lettek volna. Időszerűtlennek tekintjük őket, mert nem veszik figyelembe azt a mindennapi tapasztalatot, miszerint a társadalom egységei nem csak férfiakból, hanem a férfiak mellett — sokszor előttük — álló nőkből és gyerekekből szerveződnek. Női elitcsoportot viszont a tagok funkciója alapján nem lehet meghatározni, még kevésbé lehet az elit fogalmába ilyen alapon gyerekeket besorolni.

Az általunk elitnek nevezett együttes ismerve tehát a férfiak, nők és gyerekek meghatározásánál általánosan alkalmazott cím. Mindenki az elit tagja lett, akit a kortársak a magnificus vagy a magnifica címmel illeltek. Gyakorlatilag minden magnificus férfi, illetve fiú és minden magnifica nő, illetve lány az adatgyűjtés célszemélyévé vált. Ebbe a társadalmi egységbe bekerültek középkori előkelő családok és a 16. századtól, esetleg későbbi időtől magnificus famíliák. Utóbbiak azok, amelyeknél rendszerint a kiscsalád feje utódaival együtt királyi adományból rangemelést kapott. Voltak azonban a férjre és a feleségre egyformán érvényes rangemelések is, ami különösen a grófi rang esetében látszik viszonylag gyakorinak. Feltehetőleg elvéve viszont, mert csak egy ilyen esetet találtunk, kaphattak rangemelést nők.

Az egyetlen általunk ismert női rangemelést öt gimesi Forgách lány, Éva, Judit, Mária, Zsófia és Eszter kapta 1655-ben III. Ferdinándtól. Éva és Judit akkor özvegy, Mária és Zsófia férjnél, Eszter hajadon volt. A rangemelés grófságot — nem grófnóséget — jelentett, és az öt nő személyére, valamint utódaira vonatkozott. A nők fivére, Forgách Ferenc tőlük függetlenül kapott hasonló rangemelést 1647-ben. Ádám, akit mint „a Forgáchok grófi címe” szerzőjét emlegetni szokták, távoli rokonuk volt. Ezt a helyzetet egyszerűen regisztráljuk. Közelebbről nem foglalkoztunk vele, nem tartozik közvetlenül a munkálat tárgyához.

Másik hipotézisünk az volt, hogy a 16-17. századi házassági kapcsolatok Magyarországról nagyjából a Közép-Európának nevezhető térséget fedik le, és politikai törekvésekkel álltak kölcsönhatásban. Itt jelezzük, hogy az Erdélyt illető elképzeléseink a munka során módosultak. Nem választottuk le a fejedelemséget, illetve az ottani elitet, hanem azokat a családokat vagy személyeket vontuk be, akik királyi rangemeléssel emelkedtek az arisztokráciába, esetleg a királytól kaptak grófságot. Ebben az erdélyi körben az eredetileg feltételezett román kapcsolatok nem alakultak ki. Az elzárkózás ellentmondásosságát jól érzékelteti az a tény, hogy fiatal Rákóczi Zsigmondnál a román házasság gondolata — az erdélyi politikusok egyik részének törekvéseivel összefüggésben — felmerült, de végül német nő lett a felsége.

A külföldi házassági kapcsolatokról általában valószínűleg azt lehet állítani, hogy jellemzően a magyar királyokkal perszónálunióban vagy velük rokon királyok uralma alatt élő országok családjaira terjedt ki. Nem könnyű azonban a sorrendet megállapítani. Kik jöttek előbb? A Jagellók országaiból választott házastársak, akik nem voltak kevesen, vagy az első Jagelló király? A Habsburgoknál — a dinasztikus kapcsolaton kívül — kevésbé látszanak markánsnak az előkészítő házasságok, bár a Frangepán - Hohenzollern és a Thurzó - Fugger összeköttetés akár igen jelentős is lehetett. Idővel aztán a külföldivel házasságban a Habsburgok országainak társasága vált uralkodóvá. A másik oldalról nézve: Magyarországra,

magyarországi birtokra a házasság útja vezetett. Körülbelül a 17. század közepéig az arisztokrata indigenák mind a helyi elitbe beházasodott emberek voltak. Azután, ahogyan ez köztudott, jöttek olyanok, akiknek a magyarországi arisztokráciával nem voltak családi kapcsolataik.

Végül feltételeztük, hogy kutatási módszerünkkel meg lehet állapítani az arisztokrácián bizonyos rétegződést. A feltevés igazolódott. Az előkelőség különböző mértékét tükrözi szerintünk a rangemelések fajtája és a rangemelő diploma szerkezete. A rangemelő oklevelek mibenlétéről és eltéréseiről a honlapon van tájékoztatás. A másik rétegződést jelző tényezőnek a beházasodás gyakorisága látszik. A legelőkelőbbek elvételre engedtek be újakat, ritkán kötöttek társadalmi értelemben endogám házasságot, a kevésbé előkelőknél ugyanaz gyakrabban fordult elő. Így a felfelé mobil nemesség voltaképpen egymást húzta. Esterházy szálon lényegesen több nemes lett mágnás, mint a Zrínyiek vagy a Báthoryak révén.

A használhatóság

Nem számítottunk arra, hogy a rangemelés ügymenetéről szóló értesítéseket regisztrálhatunk. Mégis így történt. Legfontosabbnak látszik egyrészt az, miszerint a rangemelés az esetek többségében a megadományozott kérésére, illetve felterjesztésére, néha pártfogó kérésére, illetve felterjesztésére következett be. A másik szerint a beadványban szereplő tényeket, az ősök érdemeiről szóló közléseket a kancellárián nem ellenőrizték. Kérdés, ellenőrizték-e azt, amit a felterjesztések magukról az érintettekről állítottak. Mindez arra figyelmeztet, hogy a rangemelő diplomák narrációit csak rendkívül erős forráskritikával szabad használni.

Végeredményben igen hasznosak az adatbázisba került adatok. A gyűjtés természetesen távolról sincs lezárva. Annyi azonban kiderült, hogy egy arisztokrata társadalomtörténet adatsorainak összeállítása nem lenne reménytelen. Igaz, nincsenek a királyi kegy aktusait maradéktalanul regisztráló források, és — mivel Magyarországon a lakosság összlétszámához képest több mágnás volt, mint más országokban — lényegesen tágabb személyi körre kell a vizsgálatokat kiterjeszteni, mint Angliában, ahol a mintaadó nagy arisztokrata társadalomtörténetek megszülettek, valamint a nagy társadalomtörténeti viták zajlottak, de ha mást nem, legalább vizsgálandó csoportokat ki lehetne emelni. A grófok csoportja például jó alanya lenne 16-17. századi arisztokrata társadalomtörténetnek Magyarországon.

Az anyagiak

Az anyagiakat tekintve a tervhez tartottuk magunkat, de viszonylag nagy összeget visszautalunk. Erre azért került sor, mert eredetileg csináltatni akartunk tervben sokat emlegetett adatlapok kialakításához elektronikus programot. Sok próbálkozás után azonban készlet találtunk az interneten. Ez egy GenBox nevű, tízéves fejlesztéssel kidolgozott program. Mivel nem tudtunk róla számlát szerezni, több példányban saját pénzen vettük meg.

Az eredeti pályázathoz hozzátartozott az az elképzelés, hogy az egyik részvevő rész munkaidőben dolgozzék. Ezt anyagi okokból nem tudtuk megvalósítani. Így a szűkebb lehetőségeknek megfelelően dolgoztunk. Nagy veszteség azonban nem érte a tudományt. A teljes arisztokrácia kétszáz éves adatbázisát nyilvánvalóan semmilyen körülmények között nem lehetett volna négy év alatt létrehozni.